

КОДИФІКАЦІЙНА ТЕХНІКА:

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙОМІВ ТА ЗАСОБІВ ПРОВЕДЕННЯ

К. О. Дейнека

аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Актуальність теми обумовлена тим, що Україна прагне інтегруватися до Європейського співтовариства і стати повноцінним його членом. Однак однією із умов є приведення національного законодавства до європейських стандартів. Станом на сьогодні законодавство України у багатьох сферах залишається не кодифікованим, а наявні численні нормативні акти не врегульовують належним чином суспільних відносин. З огляду на це Україні життєво необхідне підвищення рівня кодифікаційної техніки. Беручи до уваги той факт, що Україна входить до романо-германської правової сім'ї, актуальним залишається питання кодифікаційної техніки провідних європейських країн.

Насамперед варто акцентувати увагу на тому, що романо-германський тип правової системи сформувався в XII – на початку XIII ст. в континентальній Європі. Її основою стало римське право, яке слід визначити як застосування норм римського права, що почалося в низці

країн в умовах середньовіччя. Підставами для такого розуміння були умови економічного та заснованого на ньому соціального життя Західної Європи (розвиток торгівлі, ремесел, зростання міст), а також властивостях самого римського приватного права, що виникли в результаті певних економічних умов [1, с. 82].

Норвезькі закони, складені королем Магнусом Хаконарсоном, стали одним із перших передкодифікаційних уніфікацій нового типу. У Франції – це збірники кутюмів (звичаїв): «Порада другу» (між 1254 і 1258 рр.), написані шевальє П. де Фонтеном, головою судової адміністрації на Півночі Франції; «Книга про правосуддя і про промови адвокатів» (між 1255 і 1260 рр.); «Устави Святого Людовіка» (1270 р.). Особливо відомою уніфікацією вважається збірник кутюмів Ф. де Бомануара, складений на основі правових норм графства Клермонт і Бовезі у 1283 р. Багато авторів цього часу намагались зробити загальне звичаєве право

і наголошували на кодифікації всіх кутюмів Франції, щоб покращити їх застосування [2, с. 47].

Судебник короля К. Ячеловича 1468 р. вважається першою спробою провести спробу кодифікації у масштабах всієї Литовської держави [3, с. 59], і його джерелами були звичаєве право, судова практика, «Руська правда». Структурно Судебник не складався із загальної та особливої частин і використовував більш абстрактні формулювання норм; також там застосовуються деякі кримінально-правові презумпції (презумпція невинуватості) та фікції. Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. також були результатами кодифікації (а не зводами законів). Статут 1566 р. є більш системним порівняно із попередніми редакціями. Адже норми тут логічно згруповані: у перших чотирьох розділах закріплено норми публічного права, які врегульовували основи державного і суспільного ладу, судочинство і судоустрій; розділи з 5 по 10 закрі-

плювали норми приватного права; розділи з 11 по 14 містили норми кримінального права. Для позначення відповідних складових текстів починає вживатись артикул. Статут 1588 р. був більшим за попередні, і для нього характерне використання спеціальної юридичної термінології.

Кодифікація у Європі входить у нову фазу із кінця XVI ст. А вже виникає необхідність об'єднати значну кількість норм, запроваджених королівською владою. У Данії, Франції та Англії з'являються приватні кодифікаційні ініціативи.

Буржуазні революції докорінно змінили або скасували феодальні правові інститути. Закон став основним джерелом романо-германського права. Р. Давид констатує, що саме у цей період уперше виник інтерес до позитивного права. Причини, що обумовили підвищення ролі позитивного права, закону і законодавства, визначили також необхідність систематизації нормативного матеріалу, а саме кодифікації, що остаточно завершила процес формування системи романо-германського права як цілісного явища [4, с. 92].

Кодифікація символізувала остаточне завершення процесу формування системи романо-германського права як цілісного явища. Вона сприяла подоланню роздроблення права, множинності та різноплановості звичаїв, розриву між правовою теорією і практикою. Цей період у розвитку романо-германського права значною мірою підготовлений школою природного права і асоціюється з посиленням розвитком законодавства в європейських державах і його кодифікацією [1, с. 84].

Систематизація існуючих нормативних актів розпочинається у Європі на межі XVIII-XIX ст. У Франції кодексом є юридичний документ, що об'єднує сукупність законів та підзаконних приписів, застосовуваних у певній галузі права. Тобто кодифікація є завершальним

етапом оформлення галузі законодавства як елемента його системи [5, с. 327]. Основні кодекси Франції: Цивільний кодекс 1804 р., Цивільно-процесуальний кодекс 1806 р., Кримінально-процесуальний кодекс 1808 р., Кримінальний кодекс 1810 р.

Нова правова система у Франції створювалася відповідно до цілей і принципів, висунутих ще у період революції. Саме вона (революція) підготувала необхідне підґрунтя для того, щоб була проведена загальна кодифікація права в інтересах суспільства, насамперед нових підприємницьких соціумів і селян-власників разом зі встановленням «сильної» урядової влади Наполеона Бонапарта [6, с. 545].

Цивільний кодекс Франції відзначався стрункістю викладу, стислістю юридичних формулювань і дефініцій, чіткістю і визначеністю трактувань основних понять та інститутів цивільного права. Цивільний кодекс закріпив ліквідацію феодальних відносин. В основу було взято інституції видатного римського правознавця Гая та інституції Юстиніана з *Corpus juris civilis*. В його основу було покладено принципи цивільно-правової рівності всіх перед законом і необмеженої приватної власності, що призвело до законодавчого закріплення свободи підприємництва, права власності селян на землю. Кодекс налічував 2281 статтю і складався зі вступного титулу і трьох книг. Його структура наслідувала схему побудови інституцій римського права: особи, речі, спадкування і зобов'язання і, відповідно, отримала назву інституційної [6, с. 549]. При розробці Кодексу Наполеона приділялось багато уваги чіткості та несуперечливості норм. Загалом Кодекс є творчою компіляцією з римського та звичаєвого права, королівських ордонансів, революційних законів і судової практики старих парламентів та положень іноземного законодавства.

Один із розробників Цивільного кодексу 1804 р., відомий французький юрист Ж. Порталіс, писав, що завдання законодавства полягає в тому, щоб виразити загальні принципи права, а не опускаючись до всіляких деталей, які можуть виникнути в різних ситуаціях, вирішення яких – завдання для суддів та інших юристів. Відповідно, завдання суду полягає в тому, щоб проводити загальні принципи Кодексу в життя, поступово уточнюючи їх та розширюючи. З огляду на це роль суду полягає не в безумовному правозастосуванні, а в продуманому і творчому розвитку кодифікованих норм, у пристосуванні їх до потреб мінливого часу і в заповненні прогалін. Ж. Порталіс вважав, що текст закону не може повністю замінити природний розум у практичних питаннях. Соціальні потреби настільки різні, що законодавець не може їх усі передбачити і встановити вичерпне й повне регулювання. Навіть у питаннях, які спеціально регулюються законодавцем, багато деталей випадають з поля його зору або не можуть бути суто технічно розглянуті в тексті закону. Яким би повним не здавався Кодекс, багато питань регулюються звичаями, науковою доктриною та судовою практикою. На думку Ж. Порталіса, розвиток права не зупиняється у момент кодифікації, а постійно продовжується у працях вчених, звичаях і практиці судів, які повинні заповнювати прогалини у праві. Без судової правотворчості жодне цивілізоване суспільство не може обійтись [7, с. 3].

Кодекс Наполеона – це глибоке опрацювання норм і принципів французького цивільного права на основі римського приватного права. Кодекс характеризується єдністю предмета; взаємозв'язком і логічною послідовністю всіх його структурних елементів (книг, глав і статей); лаконічністю викладу, стислістю юридичних формулювань і дефініцій, визначеністю і чіткістю трактування основних понять та інститутів

цивільного права. Це зведений законодавчий акт, в якому об'єднані і систематизовані правові норми, що містяться в 36 законах, що регулюють такі однорідні цивільно-правові відносини.

В основу Німецького цивільного уложення (1896 р.) було покладено: Пруське земельне уложення 1794 р., Баварський Кримінальний кодекс 1813 р. і більш ранні баварські Судовий та Цивільний кодекси 1753 і 1756 рр., Саксонський Цивільний кодекс 1863 р., Ганноверський Цивільний процесуальний кодекс 1850 р., а також враховувалося і загальне право – норми, що йшли від римського і канонічного права та правових звичаїв давніх германців.

Німецьке цивільне уложення 1896 р. було побудоване на пандектній методології. У науковій літературі слушно зазначено, що, на відміну від глосаторів та постглосаторів, пандектисти свої зусилля спрямовували на систематизацію розрізаних норм в єдину правову систему, таксономічно досконалу і логічно узгоджену, та побудову на її основі універсальних правових концепцій, з яких можна було б дедуктивно вивести конкретну відповідь на будь-яке питання правової практики. Праці вчених багато в чому будувалися не на коментуванні статей кодексу, як спрямовує школа екзегези у Франції, або окремих максим із *Corpus juris civilis*, як це було прийнято раніше, а на систематизації догм римського права. Відповідно, самостійна творча діяльність цивілістів проявлялася через встановлення логічного зв'язку між тисячами норм римського права і виведення на їх основі узагальнень, принципів, правових концепцій та інститутів [7, с. 5].

У Німецькому цивільному кодексі 2385 параграфів, якщо брати до уваги 218 статей Вступного закону. Кодекс побудований за так званою пандектною системою, для якої характерне зведення юридичних інститутів в зобов'язальне, шлюбно-

сімейне та спадкове право. Норми, загальні для всіх інститутів, сконцентровані в окремій книзі. Пандектна система німецького Цивільного кодексу істотно відрізняється від традиційної римської системи розташування цивільно-правового матеріалу – системи інституційної.

У Німецькому цивільному уложенні відсутні загальні юридичні визначення, а параграфи мають описовий характер. При складанні Уложення досить часто використовується прийом введення у юридичні норми неюридичних критеріїв («зловживання правом», «добрі звичаї», «добра совість»).

Така методологія сприяла формуванню насамперед у самих пандектистів, серед яких найбільш відомими є Г. Пухта, К. Савінії, Б. Віндшейд, і в юридичному середовищі позиції, що саме це систематизоване цивільне право, побудоване на законах формальної логіки, може продукувати новий правовий матеріал, необхідний для всіх практичних потреб. Характеризуючи його, К. Цвайгерт і Х. Кьотц зазначали: «З точки зору мови і юридичної техніки, структури та понятійного апарату Німецького цивільного уложення, з врахуванням всіх переваг і недоліків, – породження німецького пандектного права і його точної та абстрактної ідеї. У ньому немає ні ясності та здорового глузду Австрійського цивільного уложення, ні наочності і зв'язку зі звичаєвим правом швейцарського кодексу, ні піднесеного стилю Цивільного кодексу Франції, натхненного буржуазними ідеалами рівності і братерства. Він звернений не до громадян, а до експертів права. Він є важким для сприйняття і розуміння, позбавлений просвітницького впливу на читача, оскільки в ньому відсутня наочність і конкретність у підході до правового регулювання. Навпаки, матеріал викладений мовою абстрактних понять, який повинен здаватися непрофесіоналу, а часто й іноземному юристу, багато в чому

незрозумілим. Але у досвідченого експерта, який постійно працює з Німецьким цивільним уложенням, зрештою, з'являється почуття захоплення цим Кодексом, оскільки йому відкривається прихована краса точності і чіткості думки» [7, с. 5-6].

В результаті проведеного аналізу можемо резюмувати, що кожна із європейських країн має власну національну модель кодифікаційної техніки. Остання залежить не тільки від історичних праводержавотворчих процесів, а й від особливостей національного менталітету. На нашу думку, не існує універсальної моделі кодифікації, яка б стала «панацеєю» якісної систематизації законодавства різних держав світу. Але можна вести мову про методологію кодифікаційної техніки, тобто систему основоположних ідей та принципів. Варто пам'ятати, що кодифікація не завжди є ефективним інструментом систематизації законодавства.

Отже, кодифікаційна техніка проявляється в процесі та результаті діяльності компетентних органів державної влади шляхом цілеспрямованого впливу на неупорядковану або недостатньо упорядковану та взаємодіючу сукупність нормативно-правових актів і правових норм. Ці норми діють у певній сфері суспільних відносин для скасування, зміни чинних юридичних норм та встановлення нових, усунення дефектів законодавства. Це може бути заповнення прогалин у законодавстві, усунення дублювання юридичних норм, протиріч між ними, зменшення кількості нормативних актів з одного і того ж питання. Кодифікація полягає у докорінній переробці діючого законодавства шляхом підготовки і прийняття єдиного, стійкого, логічно цілісного та системного нормативного акта (основ законодавства, кодексу, статуту, положення, зводу законів тощо), який заміщує суттєву частину нормативно-правової регламентації у межах певної галузі права і реалізує функцію галузеутворення. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов. – Х. : Право, 2003. – 274 с.
2. Кабрияк Р. Кодификации / Пер. с фр. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2007. – 476 с.
3. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : моногр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 360 с.
4. Ситар І. М. Романо-германська правова сім'я: гносеологічні та теоретичні аспекти : навч. посіб. / І. М. Ситар, О. Л. Чорнобай. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – 168 с.
5. Dictionnaire de droit. – Т. I. – Paris, 1966. – 1202 р.
6. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / 5-те вид., перероб. і допов. / В. П. Глиняний. – К. : Істина, 2005. – 768 с.
7. Кузнєцова Н. Еволюція поглядів на судову правотворчість у правовій доктрині // Вісник Верховного Суду України. – № 1(197). – 2017. – С. 3-7.